

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΡΗΞΗ, ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ: ΟΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη, Ερευνήτρια, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Οι αλλαγές που παρατηρούνται στη μορφή της οικογένειας κατά την τελευταία εικοσαετία με τη μείωση του αριθμού των γάμων, την αύξηση των διαζυγίων και των γεννήσεων εκτός γάμου καθώς και με την επικράτηση νέων σχημάτων οικογενειακής ζωής (δηλ. συμβίωση χωρίς γάμο, μονογονεϊκές οικογένειες, άτομα που ζουν μόνο κ.λπ.) διαμορφώνουν τη νέα κοινωνική δυναμική και αντανakλούν τη διαφοροποιημένη αντιμετώπιση του θεσμού του γάμου (Μαράτου-Αλιπράντη 1994).

Ο θεσμός του γάμου φαίνεται ότι σταδιακά τίθεται σε αμφισβήτηση, αποκτά νέα πραγματική αλλά και συμβολική αξία, ενώ, όπως μας αποκαλύπτουν τα σύγχρονα δημογραφικά δεδομένα, ολοένα και πιο πολλά άτομα ζουν έξω από τα πλαίσια του γάμου. Το φαινόμενο αυτό γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό αν εξετάσουμε το πώς διαρθρώνεται ο κύκλος ζωής ενός ατόμου στο σύνολό του, και όχι μόνο σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο (Roussel 1989).

Παράλληλα, όμως, με τις αλλαγές που έχουν σχέση με τις δημογραφικές συνιστώσες, η αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου και η φιλελευθεροποίηση του διαζυγίου δείχνουν ότι οι υποχρεώσεις του γάμου αποτελούν βραχυπρόθεσμες δεσμεύσεις και όχι πάντα υποχρεώσεις που διαρκούν σ' ολόκληρη τη ζωή.

Οπωσδήποτε, η συζυγική ομάδα γίνεται πιο αβέβαιη, πιο εύθραυστη και πιο ευάλωτη στο χωρισμό και στη ρήξη, γεγονός που συντελεί, όπως έχει υποστηριχτεί, στην ενίσχυση των κοινωνικών ανισοτήτων και στη δημιουργία καινούργιων ομάδων που όλο και περισσότερο εκτίθενται σε υψηλό κοινωνικό κίνδυνο (Martin 1996a, 248).

Αντίθετα, όμως, με το θεσμό του γάμου, η γονεϊκότητα (parenthood) την ίδια περίοδο φαίνεται ότι ενισχύεται εξαιτίας δυο σημαντικών αλλαγών. Πρώτον, με την ισότιμη θέση που έχουν σήμερα τα παιδιά εκτός γάμου και τα οποία απολαμβάνουν ίδια δικαιώματα με τα παιδιά που γεννιούνται μέσα στο γάμο και, δεύτερον, με τη μεγαλύτερη εμπλοκή του κράτους στις γονικές υποχρεώσεις, που έχει σαν σκοπό να ενισχύσει τις υποχρεώσεις και τις οικονομικές παροχές των γονέων απέναντι στα παιδιά και να τα διασφαλίσει μακροπρόθεσμα, ανεξάρτητα από τη μελλοντική σχέση των δύο γονέων.

Ωστόσο, εξαιτίας της πολυπλοκότητας των ατομικών διαδρομών των γονέων μετά το διαζύγιο ή το χωρισμό, συχνά οι ιδιωτικές υποχρεώσεις και οι ευθύνες των γονέων και ιδιαίτερα των πατέρων δε γίνονται σεβαστές ή αναδεικνύονται ανεπαρκείς. Το κράτος, λοιπόν, είναι σε θέση ή πρέπει να επέμβει για να εξασφαλίσει τη διαβίωση και συντήρηση των παιδιών; Πώς εμπλέκονται οι δημόσιες και οι ιδιωτικές παροχές

και υποχρεώσεις; Με ποιον τρόπο θα πρέπει να επέμβει η πολιτεία για να εξαναγκάσει το γονέα να ανταποκριθεί στις οικονομικές του υποχρεώσεις; Τι γίνεται επίσης και με υποχρεώσεις και σχέσεις πέρα από τις οικονομικές;

Η σημερινή κατάσταση των μετασχηματισμών της οικογένειας καθώς και οι επιπτώσεις τους στα μέλη της αποτελούν αντικείμενο ποικίλων συζητήσεων και ερμηνειών σήμερα, ενώ ένα σημείο που φαίνεται ότι όλοι συμφωνούν είναι ο ποιοτικός πλουραλισμός που επικρατεί στο πλαίσιο της σύγχρονης οικογένειας.

Μετά από μια σύντομη επισκόπηση στις σύγχρονες τάσεις όσον αφορά τα δημογραφικά δεδομένα, θα αναφερθούμε αφ' ενός στην αντιμετώπιση σήμερα της μονογονεϊκότητας και αφ' ετέρου στις υποχρεώσεις των μελών της οικογένειας μετά από οικογενειακή ρήξη (διαζύγιο ή χωρισμό) στις ευρωπαϊκές χώρες.

Α. Μονογονεϊκές οικογένειες: Σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις

Όπως ήδη είπαμε, ο γάμος σαν θεσμός αμφισβητείται, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στη μείωση των τελούμενων γάμων και στην παράλληλη αύξηση των διαζυγίων και των μονογονεϊκών νοικοκυριών.

Εξετάζοντας, λοιπόν, κατ' αρχήν την εξέλιξη του αριθμού των διαζυγίων στη χώρα μας κατά την τελευταία εικοσαετία διαπιστώνουμε ότι αυτά παρουσιάζουν συνεχή αύξηση. Συγκεκριμένα, κατά τη δεκαετία του '70 ο συνθετικός δείκτης διαζυγίων αντιστοιχούσε σε 5 διαζύγια ανά 100 γάμους, ενώ σήμερα ο αντίστοιχος δείκτης έχει σταθεροποιηθεί στα 12 διαζύγια (Πίνακας 1).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1

Εξέλιξη των διαζυγίων και των εκτός γάμου γεννήσεων στην Ελλάδα, 1960-1994

Έτος	Συνθετικός δείκτης διαζυγίων (διαζύγια σε 100 γάμους)	Αναλογία εκτός γάμου γεννήσεων σε 1.000 γεννήσεις ζώντων
1960	4,2	12,4
1965	4,3	10,6
1970	5,2	11,1
1975	4,9	13,2
1980	10,7	14
1985	11,9	18
1990	10,2	21,7
1994	12,3	28,7

Πηγή: ΕΣΥΕ

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2

Μόνοι γονείς με ανήλικα παιδιά στο σύνολο των νοικοκυριών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1989, 1991

	1989	1989	1991
Χώρες	Μόνες-μητέρες (παιδί μικρότερο των 18 χρόνων) %	Μόνοι-γονείς (παιδί μικρότερο των 18 χρόνων) %	Μόνοι-γονείς (παιδί μικρότερο των 16 χρόνων) %
Βέλγιο	8	10	14,6
Δανία	28	31	20,4
Γερμανία	10	12	15,4
Ελλάδα	4	5	5,7
Ισπανία	5	6	6
Γαλλία	10	11	10,8
Ιρλανδία	8	9	10,7
Ιταλία	5	7	-
Λουξεμβούργο	8	-	12,3
Ολλανδία	9	12	12,2
Πορτογαλία	8	10	9
Ην. Βασίλειο	14	15	19
Ευρώπη των 12	9	11	

Πηγή: 1989: Eurostat, *Labour Force Survey*, 1989

1991: Eurostat, 1995, *European Observatory on National Family Policies, A Synthesis of National Family Policies*, 1994

Οπωσδήποτε τα ποσοστά των διαζυγίων στη χώρα μας, όπως και στις χώρες του Νότου (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία), κυμαίνονται σε αρκετά πιο χαμηλά επίπεδα απ' ό,τι στις άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες (γύρω στο 7%-10%). Αντίθετα, στις σκανδιναβικές χώρες και στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο ένας σχεδόν στους δύο γάμους καταλήγει σε διαζύγιο (40-45%), ενώ στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης (Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Ολλανδία) ο ένας περίπου στους τρεις γάμους διαλύεται (30%-35%).

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι για τους Ευρωπαίους η σύναψη γάμου γίνεται ολοένα και λιγότερο πιθανή, ενώ η διάλυση υπάρχοντος γάμου μια εναλλακτική κανονικότητα.

Όσον αφορά τις γεννήσεις εκτός γάμου, και αυτές παρουσιάζουν σημαντική αύξηση, ενώ οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται ανάλογα με τη χώρα ακολουθούν

τις πιο πάνω τάσεις. Έτσι, προηγούνται οι σκανδιναβικές χώρες (46%) με αναλογία σχεδόν μία στις δύο γεννήσεις να είναι εκτός γάμου (40-45%). Στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται γύρω στο 30%, ενώ στις χώρες του Νότου μειώνεται στο 10-15%. Πάντως, στη χώρα μας παρατηρείται το χαμηλότερο ποσοστό και οι εκτός γάμου γεννήσεις αντιστοιχούν μόνον στο 3% του συνόλου των γεννήσεων (Πίνακας 1).

Ας δούμε τώρα τι τάσεις επικρατούν ως προς τον αριθμό των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ευρώπη. Θα πρέπει, ωστόσο, εξ αρχής να σημειωθεί ότι η ποικιλία των στοιχείων των εθνικών πηγών και οι διαφορετικοί ορισμοί που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση των μονογονεϊκών οικογενειών (όσον αφορά την ηλικία των παιδιών) δε μας επιτρέπουν να έχουμε μια σαφή εικόνα για την αριθμητική τους διάσταση. Τα δεδομένα του Πίνακα 2 αναφέρονται σε εκτιμήσεις ως προς τα ποσοστά των μόνων γονέων με ανήλικα παιδιά -κάτω των 18 χρόνων το 1989 και κάτω των 16 χρόνων το 1991- στο σύνολο των νοικοκυριών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της επόμενης δεκαετίας (το 1991).

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 2, η πλειονότητα των μόνων-γονέων παντού είναι γυναίκες, ενώ και πάλι τρία βασικά μοντέλα διακρίνονται: 1) το "σκανδιναβικό μοντέλο", όπου παρατηρούνται υψηλά ποσοστά μονογονεϊκών οικογενειών (28% περίπου), 2) το "μοντέλο της Κεντρικής Ευρώπης" (Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο) με ποσοστά μόνων γονέων που κυμαίνονται σε μια ενδιάμεση κατάσταση (10%-15%) και 3) το "μεσογειακό μοντέλο" (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα και Ιρλανδία) όπου τα ποσοστά των μόνων γονέων είναι αρκετά πιο χαμηλά (5%-7% του συνόλου των οικογενειών), ενώ το χαμηλότερο ποσοστό παρατηρείται στη χώρα μας.

Εξετάζοντας την οικογενειακή κατάσταση των μόνων γονέων, όπως φαίνεται μέσα από τις διάφορες εθνικές εκθέσεις, διαπιστώνουμε ότι στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (με εξαίρεση τις σκανδιναβικές) οι ανύπαντροι γονείς αποτελούν μειονότητα και οι περισσότεροι μόνοι γονείς είναι είτε διαζευγμένοι-ες/ χωρισμένοι-ες είτε χήροι-ες (Πίνακας 3).

Οι διαφορές ως προς τα ποσοστά ανύπαντρων γονέων που παρατηρούνται ανάμεσα στις χώρες αντιστοιχούν στο πιο πάνω τριπλό μοντέλο που περιγράψαμε. Έτσι, συναντάμε πιο πολλούς ανύπαντρους γονείς στις σκανδιναβικές χώρες, σε μια ενδιάμεση θέση βρίσκονται οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, όπου οι περισσότεροι από τους μόνους-γονείς είναι διαζευγμένοι, ενώ και πάλι στις μεσογειακές χώρες (Ισπανία) καθώς και στην Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο υπερτερούν οι γονείς που είναι χήροι-ες και διαζευγμένοι-ες, ενώ για τη χώρα μας δεν υπάρχουν σχετικά δεδομένα (Πίνακας 3).

Η κατηγορία, λοιπόν, των διαζευγμένων / χωρισμένων συγκεντρώνει τους περισσότερους μόνους-γονείς σε όλα τα κράτη της Ε.Ε., και, όπως αναφέρει η κ. Κογκίδου στη μελέτη της, έξι περιπτώσεις μονογονεϊκής οικογένειας στις δέκα είναι αποτέλεσμα χωρισμού και δεν οφείλονται σε χηρεία όπως κατά το παρελθόν (Κογκίδου 1995).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

Ποσοστιαία κατανομή των μόνων γονέων στις χώρες της ΕΕ ανάλογα με την οικογενειακή τους κατάσταση, 1989

Χώρες	Ανύπαντροι-ες	Χήροι-ες	Διαζευγμένοι-ες		Χωρισμένοι-ες
Βέλγιο	5	51	20	1	24
Δανία	11	7	-	80(α)	
Γερμανία	20	18	45		16
Ελλάδα	-	-	-		-
Ισπανία*	12	61		27	
Γαλλία	19	24		57	
Ιρλανδία*(β)	3	72		24	
Ιταλία	10	43	6		40
Λουξεμβούργο	12	53	25		10
Ολλανδία	15	17	59		9
Πορτογαλία	-	-	-	-	-
Ηνωμένο Βασίλειο	23	13	44		20

Πηγή: Κογκίδου 1995, 40 από: EC, *Lone Parent Families in the European Community*, 1989 Report.

*Μόνες μητέρες

(α) συμπεριλαμβάνονται 14% ανύπαντρων που χώρισαν μετά από συμβίωση

(β) τα δεδομένα αναφέρονται μόνο σε ενηλίκους που έχουν παιδιά ανεξάρτητα από την ηλικία τους

Όσον αφορά τον αριθμό των παιδιών, συγκρίνοντας τις μονογονεϊκές οικογένειες με αυτές όπου υπάρχουν και οι δυο γονείς, διαπιστώνουμε ότι στις πρώτες ο αριθμός των παιδιών είναι μικρότερος και ότι η ηλικία τους είναι γενικά μεγαλύτερη (OCDE 1990, 43).

Ας σημειωθεί επίσης ότι η μονογονεϊκή οικογένεια δεν αποτελεί μια μόνιμη μορφή ούτε υποχρεωτικά μια μακροχρόνια κατάσταση για τα μέλη της. Για το μόνο γονέα, η κατάσταση αυτή είναι δυνατόν να αποτελεί μια μεταβατική περίοδο. Όπως διαπιστώθηκε, με την πάροδο του χρόνου η κατάσταση της μονογονεϊκότητας συχνά μεταβάλλεται: 50% των μόνων γονέων παύει να είναι στην κατάσταση αυτή μέσα σε 5 χρόνια είτε λόγω νέου γάμου είτε γιατί τα παιδιά φτάνουν στο όριο ηλικίας από το οποίο δε θεωρούνται πλέον "εξαρτώμενα παιδιά" (Κογκίδου 1995, 38-39).

Αν και συχνά η μονογονεϊκή οικογένεια θεωρείται ότι αποτελείται από μια νέα μητέρα ανύπαντρη και το μικρό παιδί της, η εικόνα αυτή, όπως είδαμε, δεν ανταπο-

κρίνεται στην πραγματικότητα. Έτσι, σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. η πλειονότητα των μόνων γονέων είναι γυναίκες (πάνω από 80%), ενώ οι περισσότερες είναι διαζευγμένες-χωρισμένες και χήρες με συνέπεια να έχουν παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας συγκριτικά με τις παντρεμένες γυναίκες (OCDE 1990, 43).

Β. Μονογονεϊκότητα και φτώχεια

Το διαζύγιο και η διάλυση της οικογένειας μέχρι τη δεκαετία του '80 αντιμετωπιζονταν σαν ένα πρόβλημα, ένας "κίνδυνος", μια παρέκκλιση που έπρεπε πριν απ' όλα να αντιμετωπιστεί. Επίσης, αυτό που μέχρι πρόσφατα ονομάζαμε "τα παιδιά του διαζυγίου", αποτελούσαν την πηγή των δυσκολιών, κοινωνικών, οικονομικών και άλλων, που αντιμετωπίζουν οι περισσότερες διαλυμένες οικογένειες. Στη συνέχεια όμως, η υιοθέτηση του όρου "μονογονεϊκή οικογένεια" για τον προσδιορισμό των οικογενειών που υπάρχει ένας μόνον γονέας είχε δύο συνέπειες. Από τη μια μεριά συνέβαλλε στον "αποστιγματισμό" των διαφορετικών οικογενειακών καταστάσεων και από την άλλη μεριά υπογραμμίζει τις οικονομικές και άλλες δυσκολίες που συνδέονται με το γεγονός ότι ένας μόνο γονέας έχει επιφορτιστεί την αποκλειστική υπευθυνότητα της ανατροφής του-ων παιδιού-ών του. Από αυτό το γεγονός απορρέει, εξάλλου, και η επικράτηση της εξίσωσης "μονογονεϊκότητα=φτώχεια" (Martin 1996a, 248).

Πράγματι, στη δεκαετία του '80 η εμφάνιση των "νέοπτωχων" αφορά όλα τα άτομα που γνώρισαν ένα "ατύχημα στην ατομική τους διαδρομή", όπως η απώλεια της εργασίας τους, η ανεργία, η οικογενειακή ρήξη, η μονογονεϊκότητα κλπ. Ακόμη, όπως υποστηρίχτηκε, τα "ατυχήματα" που έχουν σχέση με την οικογένεια, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αποενσωμάτωσης και κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ πολλές μελέτες έδειξαν τη στενή σχέση που παρατηρείται ανάμεσα στην οικογενειακή αστάθεια και στον κοινωνικό κίνδυνο (Martin 1996a, 248).

Αναμφίβολα, ο χωρισμός και το διαζύγιο συντελούν συστηματικά στο να φτωχαίνει το νοικοκυριό. Ωστόσο, όπως έχει υποστηριχτεί, τα γεγονότα αυτά δε συμπαρασύρουν όλα τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και δεν τα οδηγούν όλα στην φτώχεια, στην εξάρτηση και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Κι άλλες μεταβλητές εκτός από τη ρήξη και το χωρισμό φαίνεται ότι υπεισέρχονται και διαφοροποιούν τις επιμέρους καταστάσεις (Pitrou 1994).

Πάντως, όπως έχει επισημανθεί, η δομή της οικογένειας από μόνη της μετράει λιγότερο από το γεγονός αν η μητέρα είναι εργαζόμενη ή όχι, από το γεγονός αν ο πρώην σύζυγος βοηθάει και συμβάλλει οικονομικά στην ανατροφή των παιδιών ή όχι και από το γεγονός αν το οικογενειακό δίκτυο και το κοινωνικό δίκτυο σχέσεων συμπαρίσταται ή όχι στην μόνη μητέρα (Martin 1996b, Pitrou 1996).

Οι διάφορες εκθέσεις για τις μόνες μητέρες στις χώρες της Ε.Ε. έδειξαν ότι αν και αυτές εργάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι το σύνολο των μητέρων με παιδί κάτω των 18 χρόνων (Πίνακας 4), είναι πιο συχνά άνεργες συγκριτικά με τις υπόλοιπες γυναίκες (Roll 1992).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 4

Οικονομική δραστηριότητα των μόνων μητέρων (απασχολούμενες-άνεργες), 1989

	Όλες οι μητέρες %	Μόνες μητέρες %
Βέλγιο	62 (53+9)	68 (50+19)
Δανία	87 (80+8)	84 (74+11)
Γερμανία	49 (44+5)	69 (59+11)
Ελλάδα	49 (44+5)	65 (57+8)
Ισπανία	36 (28+8)	60 (48+12)
Γαλλία	67 (59+9)	85 (68+16)
Ιρλανδία	31 (24+7)	37 (24+13)
Ιταλία	48 (41+6)	67 (59+9)
Λουξεμβούργο	39 (38+1)	(61+1)
Ολλανδία	45 (38+7)	48 (32+16)
Πορτογαλία	65 (61+4)	71 (66+5)
Ην. Βασίλειο	63 (57+6)	50 (40+10)
Ευρώπη των 12	54 (48+7)	66 (54+12)

Πηγή: Roll 1992, 18

Επίσης, διαπιστώθηκε ότι ο κίνδυνος της φτώχειας ανάμεσα στα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι υψηλότερος. Υπολογίστηκε, λοιπόν, ότι το ποσοστό νοικοκυριών σε κατάσταση φτώχειας (που ορίζεται σαν το 50% του μέσου εισοδήματος, συμπεριλαμβανομένων και των επιδομάτων που προβλέπονται) ήταν, κατά μέσο όρο, δυο φορές μεγαλύτερο απ' ό,τι το αντίστοιχο των νοικοκυριών με δυο γονείς και παιδί κάτω των 18 χρόνων (Πίνακας 5) (Roll 1992, 20).

Ωστόσο, από μελέτη που έγινε στο Ηνωμένο Βασίλειο, επισημαίνεται ότι μόνο 40% από τις μόνες μητέρες εργάζονταν, εκ των οποίων περισσότερες από τις μισές είχαν μερική απασχόληση, ενώ τα δύο τρίτα των γυναικών αυτών ζούσαν κάτω από τα όρια της φτώχειας (Brashaw & Millar 1991· Millar 1992). Αντίθετα, στη Γαλλία εκτιμάται ότι μόνο το ένα τέταρτο των μονογονεϊκών οικογενειών βρίσκονται σε κατάσταση οικονομικής ανέχειας και ζουν σε εξάρτηση με το διανεμητικό σύστημα (Lefaucher & Martin 1993).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ποσοστά μονογονεϊκών νοικοκυριών σε κατάσταση φτώχειας, 1984-85

Χώρες	
Ομ. Δημ. Γερμανίας	25%
Γαλλία	17%
Ιταλία	14%
Λουξεμβούργο	12%
Ηνωμένο Βασίλειο	12%
Ολλανδία	10%

Πηγή: Roll 1992, 20

Το γεγονός, λοιπόν, ότι η μονογονεϊκότητα εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται σαν ένα "κοινωνικό συμβάν" και ότι η πλειονότης των μόνων-γονέων είναι γυναίκες διαζευγμένες-χωρισμένες μας οδηγεί στην υπόθεση ότι η κατάσταση της μονογονεϊκότητας είναι σχεδόν ταυτόσημη με την κατάσταση που διαμορφώνεται μετά από συζυγική ρήξη και διάλυση της έγγαμης ή όχι συμβίωσης και ως εκ τούτου οι "διαζευγμένες / χωρισμένες" γυναίκες αποτελούν κατ' εξοχήν ομάδα που πλήττεται και απειλείται με φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό.

Γ. Οι μονογονεϊκές οικογένειες και η κοινωνική-κρατική προστασία: Σύγχρονοι προβληματισμοί

Ας δούμε πολύ συνοπτικά τους σύγχρονους προβληματισμούς όσον αφορά την αντιμετώπιση από την πολιτεία της μονογονεϊκότητας. Το ερώτημα ποιος είναι υπεύθυνος για την ανατροφή του παιδιού μετά το χωρισμό είναι πολύ επίκαιρο και βρίσκεται στο επίκεντρο του προβληματισμού και των συζητήσεων σήμερα. Στο ερώτημα αυτό μπορούμε υποθετικά να απαντήσουμε ότι υπεύθυνοι είναι: η μητέρα με την οικιακή και διαπαιδαγωγική της συνεισφορά από τη μια μεριά και τη μισθωτή της απασχόληση από την άλλη, και ο πατέρας με την οικονομική συνεισφορά του στη διατροφή των παιδιών. Εξαιτίας, όμως, της πολυπλοκότητας των καταστάσεων που δημιουργούνται μετά από την οικογενειακή ρήξη, η πιο πάνω απάντηση εμπεριέχει συγχρόνως και πληθώρα άλλων (Martin 1996d).

Έτσι, διερωτάται κανείς, στις περιπτώσεις που οι αποφάσεις και οι ιδιωτικές υποχρεώσεις δε γίνονται σεβαστές, το κράτος πρέπει να επεμβαίνει ή όχι; Επίσης, πώς πρέπει να γίνεται η κατανομή της γονικής μέριμνας: όταν το παιδί δε μένει με

τον πατέρα του αλλά με κάποιον άλλο, ποιες είναι οι υποχρεώσεις του πρώτου για διατροφή; Ποια παιδιά πρέπει ο γεννήτορας να συντηρεί σε προτεραιότητα, όταν τα οικονομικά του μέσα είναι περιορισμένα: τα παιδιά που μένει μαζί τους ανεξάρτητα αν είναι δικά του, ή αυτά των οποίων είναι πατέρας αλλά δεν κατοικεί μαζί τους; (Martin 1996c).

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80, κάτω από την πίεση των νέων κοινωνικών δεδομένων (όπως η ανεργία, η γήρανση του πληθυσμού κ.λπ.) που έχουν σαν αποτέλεσμα τον περιορισμό των οικονομικών πόρων και την κρίση του "Κράτους Πρόνοιας", βρισκόμαστε αντιμέτωποι απέναντι στην αναμόρφωση του "οικογενειακού ζητήματος" και στην αποδυνάμωση της ισορροπίας που υπήρχε ανάμεσα στο "ιδιωτικό" και στο "δημόσιο" (Lefaucher 1996).

Αν σήμερα αναφερόμαστε στο "οικογενειακό ζήτημα" σε σχέση με το "κοινωνικό", το κάνουμε για να υπογραμμίσουμε τις προβληματικές πλέον σχέσεις που έχει το "δημόσιο" (κρατικές ρυθμίσεις, κοινωνικές πολιτικές) έναντι του "ιδιωτικού" (δηλ. της οικογένειας). Πολυάριθμες πρόσφατες μελέτες υπογραμμίζουν την αναδιπλωση της κανονιστικής και της θεσμικής διάστασης, τις αδυναμίες και τις αντιφάσεις της κρατικής παρέμβασης, ενώ όλοι συμφωνούν με τη διαπίστωση της αυξανόμενης ουδετερότητας του "δημοσίου" απέναντι στην "ιδιωτική οργάνωση" (Martin 1996a, 247).

Πράγματι, τα συστήματα κοινωνικής προστασίας στις χώρες της Ε.Ε., τα οποία θεσπίστηκαν μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο βρίσκονται σήμερα σε κρίση όχι μόνον εξαιτίας των περικοπών των κονδυλίων που διατίθενται αλλά και εξαιτίας της περιορισμένης πλέον δυνατότητας να αντιμετωπίσουν την πολυμορφία και τη συνθετότητα των κοινωνικών προβλημάτων που εμφανίστηκαν λόγω των δημογραφικών και οικονομικών αλλαγών καθώς και της αδυναμίας τους να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες. Υπάρχει, λοιπόν, ανάγκη για αλλαγές, για αναζήτηση νέων λύσεων και για πιο ευέλικτες μορφές κοινωνικής προστασίας.

Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την αναζήτηση νέων λύσεων και νέων τρόπων κοινωνικής προστασίας και αντιμετώπισης της συνθετότητας των καταστάσεων, που να δίνουν προτεραιότητα στις εναλλακτικές βοήθειες έξω από το κράτος και στην ενίσχυση του ιστού των στοιχειωδών κοινωνικών σχέσεων, όπως η οικογένεια, η κοινότητα, οι γείτονες και όλοι οι "κοντινοί" που μπορούν να εξασφαλίσουν κατά κάποιον τρόπο κάποια κοινωνική προστασία και φροντίδα σε περίπτωση σοβαρής ανάγκης, ανεργίας, χωρισμού κ.λπ. (Συμεωνίδου 1995).

Οποιοδήποτε, η εκ νέου-ανακάλυψη της οικογένειας και των συγγενικών δικτύων πρέπει να συσχετιστεί με την κρίση του κράτους πρόνοιας. Η κοινωνιολογία της οικογένειας μοιάζει σήμερα να ανακαλύπτει και πάλι τις οικογενειακές σχέσεις, και πολλές μελέτες υπογραμμίζουν το σημαντικό ρόλο των κοινωνικών δικτύων σχέσεων στην καθημερινή ζωή και στις δύσκολες στιγμές, ενώ κατά την προηγούμενη εικοσαετία οι μελέτες διεθνώς είχαν επικεντρωθεί στη διερεύνηση των συζυγικών σχέσεων και στην αστάθεια της οικογενειακής ομάδας (Segalen 1991).

Πάντως, σε αρκετές χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, οι πολιτικές που έχουν θεσπιστεί στοχεύουν να εξασφαλίσουν ένα ελάχιστο εισόδημα στις μόνες

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

*Επιδόματα και διευκολύνσεις που προβλέπονται για γονείς σε διάφορες
ευρωπαϊκές χώρες, 1994*

Χώρες	Οικογενειακά Επιδόματα	Επίδομα μονογονεϊκής οικογένειας	Εγγύηση διαβίωσης παιδιού	Γονική άδεια
Φιλανδία	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	με αμοιβή
Νορβηγία	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	με αμοιβή
Σουηδία	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	με αμοιβή
Δανία	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	με αμοιβή
Γαλλία	ΝΑΙ ¹	ΝΑΙ	ΝΑΙ	με αμοιβή ¹
Βέλγιο	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	προσωρική διακοπή σταδιοδρομίας
Γερμανία	ΝΑΙ ²	ΟΧΙ	ΝΑΙ	με αμοιβή
Λουξεμβούργο	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Αυστρία	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	με αμοιβή
Πορτογαλία	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ	χωρίς αμοιβή
Ισπανία	ΟΧΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ	χωρίς αμοιβή
Ελλάδα	ΝΑΙ ³	ΟΧΙ	ΟΧΙ	χωρίς αμοιβή
Ιρλανδία	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ
Ιταλία	ΟΧΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ	Μεταφορά άδειας μητρότητας
Ολλανδία	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ	Δυνατότητα για μερική απασχόληση
Ηνωμένο Βασίλειο	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΟΧΙ

Πηγή: Millar & Warman 1996, 28

1. Από το δεύτερο και κάθε επόμενο παιδί

2. Μέχρι ένα ανώτατο επιτρεπόμενο ύψος

3. Δεν υπάρχει γενικό σχήμα

μητέρες ή να ενσωματώσουν το "χωρισμό" στην κοινωνική ασφάλιση. Τα μέτρα αυτά θεωρούνται σήμερα "κοινωνικά δεινά", γιατί παράγουν και αναπαράγουν ανεπιθύμητα αποτελέσματα στους άμεσους και έμμεσους αποδέκτες. Όπως έχει υποστηριχτεί, από την μια μεριά αυξάνεται η "εξάρτηση" των μητέρων από το σύστημα της κοινωνικής προστασίας και την πολιτεία εν γένει, και από την άλλη ενθαρρύνεται η "απαλλαγή" του πατέρα από τις ευθύνες του.

Ακόμη, η εξασφάλιση ενός εισοδήματος στις μόνες μητέρες (όπως, για παράδειγμα, στο Ηνωμένο Βασίλειο) μέχρι το παιδί τους να γίνει 15 χρόνων, έχει σαν αποτέλεσμα αφ' ενός οι μητέρες συχνά να αποθαρρύνονται και να μη συμμετέχουν στην αγορά εργασίας και αφ' ετέρου οι "απόντες" πατέρες να απαλλάσσονται των ευθυνών τους και της υποχρέωσης για συνδρομή της "πρώτης ή προηγούμενης οικογένειας" (Martin 1996c).

Η διατήρηση του εισοδήματος μέσω της επιδοματικής πολιτικής δεν είναι δυνατόν να αποτελεί πλέον το μοναδικό στόχο της κοινωνικής πολιτικής -πράγμα που δεν ισχύει βέβαια για τη χώρα μας, λόγω των εξαιρετικά χαμηλών επιδομάτων. Συνεπώς διερωτάται κανείς: Πρέπει να αντικατασταθούν τα υπάρχοντα συστήματα κοινωνικής προστασίας με την εξασφάλιση ενός ελάχιστου εισοδήματος, όπως γενικά για όλους τους πολίτες; Ή μήπως θα πρέπει να υιοθετηθούν τέτοια μέτρα που ούτε να αποθαρρύνουν τις μητέρες να ανατρέφουν τα παιδιά τους με την εργασία τους αλλά και συγχρόνως να υποχρεώνουν τους πατέρες να εξασφαλίζουν τη συντήρηση του-ων παιδιού-ών τους μετά το χωρισμό (Lefaucher 1996).

Ο Πίνακας 6 δείχνει σχηματικά το είδος των οικογενειακών επιδομάτων που προβλέπονται σήμερα μέσα από το ισχύον σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, χωρίς να αναφέρεται το ύψος των επιδομάτων και οι ιδιαιτερότητες στην κάλυψη. Τα δεδομένα μας προέρχονται από μια ευρωπαϊκή μελέτη σχετικά με τις υποχρεώσεις της οικογένειας στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα (Millar, Warman 1996).

Η πρώτη στήλη του Πίνακα 6 αναφέρεται στα γενικά επιδόματα, ενώ η δεύτερη και η τρίτη σε μόνους γονείς. Ας σημειωθεί ότι στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (με εξαίρεση την Ελλάδα) προβλέπονται "γενικά σχήματα" για οικογενειακά επιδόματα με διάφορες διαφοροποιήσεις -ανάλογα με το εισόδημα, τον αριθμό των παιδιών κ.λπ.- ενώ το ύψος των επιδομάτων καλύπτει μικρό μόνο μέρος των γονικών παροχών προς το παιδί.

Αντίθετα, με τα οικογενειακά επιδόματα, "επιδόματα για μόνους γονείς" συναντούμε μόνο σε 6 από τις 16 χώρες που περιλαμβάνονται στον Πίνακα 6. Συγκεκριμένα, εκτός από τις σκανδιναβικές χώρες (Φιλανδία, Νορβηγία, Δανία, Σουηδία), προβλέπονται στη Γαλλία, στο Ηνωμένο Βασίλειο και στην Ιρλανδία, ενώ κάποιο είδος εξασφάλισης της διαβίωσης των παιδιών προβλέπεται σε περισσότερες χώρες.

Επιδόματα, λοιπόν, που να εξασφαλίζουν τη διαβίωση του-ων παιδιού-ών, σε περίπτωση ανάγκης (όπως π.χ. η μη καταβολή διατροφής από τον πατέρα κ.λπ.) προβλέπονται στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στις 9 από τις 16 χώρες, συγκεκριμένα, εκτός από τις τέσσερις σκανδιναβικές χώρες (Φιλανδία, Νορβηγία,

Σουηδία, Δανία), υπάρχουν ρυθμίσεις στη Γαλλία, το Βέλγιο, τη Γερμανία και την Αυστρία. Εξαιρούνται και πάλι οι χώρες του Νότου (Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία, Ελλάδα) καθώς και η Ιρλανδία, η Ολλανδία και το Ην. Βασίλειο (Πίνακας 6).

Τέλος, οι γονικές άδειες με αμοιβή έχουν καθιερωθεί σε λίγες χώρες, ενώ οι σκανδιναβικές χώρες έχουν σαφώς το πιο ολοκληρωμένο σύστημα παροχών προς την οικογένεια και τη γυναίκα.

Δ. Οι υποχρεώσεις των μελών της οικογένειας μετά από χωρισμό

Θα αναφερθούμε τώρα στο είδος των υποχρεώσεων που αναφύονται στους συζύγους-συντρόφους σε περίπτωση που η συμβίωσή τους διαλυθεί, εφόσον, όπως είδαμε, οι περισσότεροι μόνοι γονείς είναι διαζευγμένοι-χωρισμένοι. Με τον τρόπο αυτό θα εντοπίσουμε ποιες είναι οι επιπτώσεις της ρήξης για τον μόνο γονέα και το-α παιδί-ά που αναλαμβάνει την επιμέλεια και ποιες είναι οι υποχρεώσεις του άλλου γονέα όσον αφορά το-α παιδί-ά.

Ο προσδιορισμός των οικογενειακών υποχρεώσεων είναι δυνατόν να βασιστεί σε νομικούς δεσμούς (δηλ. στο γάμο), σε βιολογικούς (γονείς) και σε κοινωνικούς δεσμούς (δηλ. στη συγκατοίκηση). Όσον αφορά την ιδιωτική ζωή, αυτό που θα μας απασχολήσει εδώ είναι αφ' ενός οι υποχρεώσεις των μελών της οικογένειας, δηλαδή του ενός απέναντι στον άλλο όταν ο γάμος ή η κοινή συμβίωση τελειώσει είτε εξαιτίας διαζυγίου είτε εξαιτίας χωρισμού, αφ' ετέρου στον εντοπισμό του ρόλου του κράτους ως εγγυητή στη ρύθμιση των ζητημάτων αυτών.

Σε όλες σχεδόν τις χώρες υπάρχει συναίνεση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων που περιλαμβάνουν τρεις βασικά υποχρεώσεις:

1. Την επιμέλεια /φροντίδα και εν γένει γονική ευθύνη μέχρι το παιδί να ενηλικιωθεί (18 ή 19 χρόνων)
2. Τη διατροφή /στέγαση /έλεγχο
3. Τη συντήρηση /υποχρέωση για οικονομική προστασία του παιδιού

Οπωσδήποτε, οι γονείς στις περισσότερες χώρες ενισχύουν οικονομικά τα παιδιά τους, ακόμη και όταν αυτά ενηλικιωθούν, ανάλογα με τις περιστάσεις (αν δηλαδή σπουδάζουν), ενώ η διαδικασία ανεξαρτητοποίησης των παιδιών έχει σημαντικά διαφοροποιηθεί πρόσφατα με τις αλλαγές και τις δυσκολίες ένταξής τους στην αγορά εργασίας.

Ωστόσο, η κατάσταση των ανύπαντρων γονέων διαφοροποιείται σε σχέση με τους παντρεμένους γονείς ακόμη και εάν αυτοί συγκατοικούν. Το γεγονός ότι υπάρχει συγκατοίκηση των γονέων δεν αποτελεί επαρκή προϋπόθεση. Σε όλες τις χώρες, ενώ ανύπαντρες γυναίκες αναλαμβάνουν αυτόματα τις ευθύνες των παιδιών, η πατρότητα και οι ευθύνες του πατέρα εξαρτώνται από διάφορες προϋποθέσεις. Βασικά πρέπει να προηγηθεί αναγνώριση από τον πατέρα ή από το δικαστήριο (εθελούσιες ή αναγκαστικές) και μόνον τότε ο πατέρας έχει οικονομική υποχρέωση απέναντι στο παιδί και αποκτά το δικαίωμα της γονικής επιμέλειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Προσδιορισμός των υποχρεώσεων της οικογένειας μετά από διαζύγιο-χωρισμό,
1994

Χώρες	Οι γονείς αποφασίζουν	Ισχύοντες Κανόνες	Εγγύηση πληρωμής
Φιλανδία	ΝΑΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΝΑΙ
Νορβηγία	ΝΑΙ	Κανόνες	ΝΑΙ
Σουηδία	ΝΑΙ	Κανόνες	ΝΑΙ
Δανία	ΝΑΙ	Κανόνες	ΝΑΙ
Γαλλία	ΝΑΙ ¹	Διακριτική Ευχέρεια	ΝΑΙ
Λουξεμβούργο	ΝΑΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΟΧΙ
Ολλανδία	ΝΑΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΟΧΙ
Πορτογαλία	ΝΑΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΟΧΙ
Ισπανία	ΝΑΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΟΧΙ
Ελλάδα	ΝΑΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΟΧΙ
Ιταλία	ΝΑΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΟΧΙ
Αυστρία	ΟΧΙ	Οδηγίες	ΝΑΙ
Βέλγιο	ΟΧΙ	Κανόνες	ΝΑΙ
Γερμανία	ΟΧΙ	Οδηγίες	ΝΑΙ
Ιρλανδία	ΟΧΙ	Διακριτική Ευχέρεια	ΟΧΙ ²
Ηνωμένο Βασίλειο	ΟΧΙ	Κανόνες	ΟΧΙ

Πηγή: Millar & Warman 1996, 25

1. Σε ορισμένες περιπτώσεις.

2. Προβλέπεται εθνικό επίδομα για εγκαταλελειμμένες χήρες.

Το γεγονός, λοιπόν, ότι η συγκατοίκηση δε δίνει αυτόματα δικαιώματα πατρότητας στους ανύπαντρους πατέρες σημαίνει ότι, αν το ζευγάρι που συμβιώνει χωρίσει, η θέση του πατέρα δε διαφέρει από το γεγονός σαν να μην είχε ποτέ υπάρξει συγκατοίκηση. Πάντως, υπάρχει έντονος προβληματισμός σχετικά με το θέμα των ανύπαντρων οικογενειών και προωθείται η θέσπιση νέων ρυθμίσεων ώστε να γίνουν πιο αποτελεσματικές οι υποχρεώσεις των πατέρων απέναντι στα ανήλικα παιδιά τους.

Τρία βασικά θέματα έχουν ανακύψει: α) η υποχρέωση του ανύπαντρου πατέρα να φροντίζει το παιδί του, β) το δικαίωμα του παιδιού να γνωρίζει τους "φυσικούς" γονείς του και γ) το δικαίωμα της ανύπαντρης μητέρας για αυτονομία (Millar 1996).

Ο χωρισμός και το διαζύγιο των γονέων, όπως είπαμε πιο πάνω, μεταβάλλει τις υποχρεώσεις των γονέων. Με βάση, λοιπόν, τα δεδομένα της ευρωπαϊκής μελέτης σχετικά με τις υποχρεώσεις της σύγχρονης οικογένειας, διαπιστώθηκε ότι σε όλες τις χώρες στις περιπτώσεις αυτές, όπως και με τους ανύπαντρους γονείς, το διαζύγιο δεν καταργεί τις οικονομικές υποχρεώσεις των γονέων: η υποχρέωση συντήρησης των παιδιών δεν παύει ποτέ (Millar, Warman 1996).

Σε μερικές, όμως, χώρες οι γονείς έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώσουν τις δικές τους ρυθμίσεις, προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους, με κάποια ελευθερία, οι οποίες στη συνέχεια επικυρώνονται από τις αρχές (δικαστήριο, κοινότητα). Μόνον στην Αυστρία, στη Γερμανία και στο Βέλγιο τα δικαστήρια εμπλέκονται υποχρεωτικά για την επίτευξη οποιασδήποτε συμφωνίας ανάμεσα στους δυο γονείς (Πίνακας 7).

Όπως και με την επιμέλεια των παιδιών, έτσι και με τη διατροφή, στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, οι γονείς κάνουν τις δικές τους συμφωνίες, οι οποίες στη συνέχεια επικυρώνονται από τις δημόσιες αρχές. Μόνον όταν οι γονείς δεν έλθουν σε κάποια συμφωνία, το δικαστήριο καθορίζει το επίπεδο της διατροφής σύμφωνα με το ύψος του εισοδήματος του πατέρα.

Όσον αφορά την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του πατέρα, σε 9 από τις 16 ευρωπαϊκές χώρες (Δανία, Νορβηγία, Γαλλία, Φιλανδία, Σουηδία, Αυστρία, Βέλγιο, Ολλανδία, Γερμανία) που περιλήφθηκαν στη μελέτη, προβλέπονται κάποιες ρυθμίσεις που να εγγυώνται την πληρωμή της διατροφής από την πολιτεία σε περίπτωση που αυτός δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του, οι οποίες θεωρητικά δεν παύουν σε περίπτωση συγκατοίκησης της μητέρας με κάποιο άλλο άτομο ή σε περίπτωση σύναψης εκ νέου γάμου.

Οι εγγυήσεις αυτές δεν αντιστοιχούν βέβαια σε ολόκληρο το ποσό αλλά σε κάποια χαμηλά επιδόματα για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Τέτοιου είδους εγγυήσεις αφορούν συχνά μόνον τις ανύπαντρες μητέρες και όχι τις διαζευγμένες. Εξάλλου, όπως φάνηκε μέσα από τις διάφορες εθνικές εκθέσεις, αν και οι διαδικασίες με σκοπό την υποχρέωση του πατέρα για πληρωμή της διατροφής προς τα ανήλικα παιδιά του είναι παρόμοιες στις περισσότερες χώρες τόσο για τους ανύπαντρους-χωρισμένους όσο και για τους διαζευγμένους πατέρες, σε ορισμένες χώρες (π.χ. Ιταλία) τα δικαστήρια επεμβαίνουν και οι κρατικές αρχές ευαισθητοποιούνται περισσότερο στις περιπτώσεις παιδιών που οι γονείς τους δεν έχουν παντρευτεί.

Συγκρίνοντας τη συζυγική διατροφή με τη διατροφή για παιδί παρατηρείται μια σημαντική διαφορά: η πρώτη παραμένει ως υποχρέωση μόνο σε ελάχιστες χώρες. Σε αντίθεση, οι ευθύνες του πατέρα προς τα παιδιά της προηγούμενης οικογένειας είναι υποχρεωτικές και επιβάλλονται απ' όλες τις εθνικές νομοθεσίες.

Συμπέρασμα

Με την απόρριψη της θεσμικής αναφοράς και την αναζήτηση ενός μοντέλου που να δίνει ελευθερία στις ατομικές επιλογές, επέρχεται ιδιωτικοποίηση των οικογενειακών πρακτικών, γεγονός που αντικατοπτρίζεται με πολλούς τρόπους, δηλαδή με την αύξηση των συμβιώσεων χωρίς γάμο, των γεννήσεων εκτός γάμου, του διαζυγίου κ.λπ. Παράλληλα, η φιλελευθεροποίηση των διατάξεων του οικογενειακού δικαίου έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση της δημόσιας εμπλοκής στον ιδιωτικό χώρο.

Αν και η μονογονεϊκή οικογένεια συχνά θεωρείται ότι αποτελείται από μια νέα μητέρα, ανύπαντρη, και το μικρό παιδί της, εντούτοις η εικόνα αυτή δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Πράγματι, στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες η πλειονότητα των μητέρων είναι διαζευγμένες-χωρισμένες με μεγάλο παιδί. Με άλλα λόγια, η μονογονεϊκή οικογένεια δεν αποτελεί παρά ένα εξελεγκτικό στάδιο της πυρηνικής οικογένειας.

Εξάλλου, η νέα έννοια της μονογονεϊκότητας συντίθεται από πολλαπλότητες αιτίων, μορφών και εκβάσεων, ενώ η κατανόησή της προϋποθέτει το θεσμό του γάμου περισσότερο από την εναλλακτική συμβίωση και αναπαραγωγή.

Το γεγονός, λοιπόν, ότι η μονογονεϊκή οικογένεια είναι κυρίως οικογένεια με αρχηγό γυναίκα-διαζευγμένη θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στη διαμόρφωση πολιτικών που στοχεύουν στην προστασία των οικογενειών αυτών και στην αντιμετώπιση της κρίσης της οικογένειας και των καταστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού των χωρισμένων-διαζευγμένων μητέρων. Θα πρέπει κυρίως να προβλεφθούν θεσμοθετημένοι μηχανισμοί που να διασφαλίζουν την πληρωμή της διατροφής από τη πλευρά του πατέρα με τρόπο ώστε να καθιστούν πιο αποτελεσματική τη συμμετοχή του στις οικογενειακές υποχρεώσεις απέναντι στα ανήλικα παιδιά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bradshaw J. & J. Millar (1991), *Lone Parent Families in the UK*, Department of Social Security, Research Report, HMSO.
- Hudson, J. & B. Galloway, (Eds), (1993), *Lone Parent Families. Perspectives on Research and Policy*, Toronto, Thompson Educational Publishing.
- Κογκίδου, Δ., (1995), *Μονογονεϊκές οικογένειες*, Αθήνα, Λιβάνης.
- Lefaucher, N., (1996), "Qui doit nourrir l'enfant de parents non mariés ou "démariés"? Paradigmes de "plus grand mal" et solutions de "moindre mal" in *Enfances. Perspectives sociales et pluriculturelles*, Quebec, IQRC.
- Le Gall, D. & Cl. Martin (επιμ.), (1996), *Famille et Politiques Sociales*, Paris, L'Harmattan.

- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., (1995), *Η οικογένεια στην Αθήνα: Οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, ΕΚΚΕ.
- Maratou-Alipranti, (1995), "Defining Family obligations in Greece" in *Defining Family obligations in Europe, Social Policy Papers*, J. Millar & A. Warman (eds), University of Bath, Report, No 24, σσ.129-154.
- Martin, Cl., (1996a), "Renouveau de la question familiale. Protection privée, protection publique", in Le Gall, D. & Cl. Martin (ed.), 1996, *Famille et Politiques Sociales*, Paris L'Harmattan, σσ. 247-272.
- Martin, Cl., (1996b), "Solidarités de la parentèle après la désunion", in *Ménages, familles, parentèles dans les populations méditerranéennes*, Paris, AIDELF.
- Martin, Cl., (1996c), "La charge de l'enfant après la désunion: logiques d'action publique en France et au Royaume-Uni" in *Enfances. Perspectives sociales et pluriculturelles*, Quebec, IQRC.
- Martin, Cl., (1996d), *L'après divorce. Rupture du lien familial et vulnérabilité*, Presses Universitaires de Rennes.
- Millar, J., (1992), "Lone Mothers and Poverty", in Gledinning C. & J. Millar (1992), *Women and Poverty in Britain. The 1990s*, London Harvester Wheatsheaf.
- Millar, J. & A. Warman, (1995), *Defining Family obligations in Europe. The family, the state and social policy*, Report, University of Bath.
- Millar, J. & A. Warman, (1996), *Family Obligations in Europe*, London, Family Policy Studies Centre.
- OCDE, (1990), *Les familles monoparentales*, Paris, OCDE.
- Pitrou, A., (1994), *Les politiques familiales, Approches sociologiques*, Paris, Syros.
- Pitrou, A., (1996), "Solidarité familiale et solidarité publique" στο Le Gall, D. και Cl. Martin (ed.), *Famille et Politiques Sociales*, Paris, L'Harmattan, σσ. 229-246.
- Roll, J., (1992), *Lone Parent Families in the European Community*, Report to the European Community.
- Roussel, L., (1989), *La famille incertaine*, Paris, Odile Jacob.
- Segalen, M., (1991), "Les metamorphoses de la famille", *L'Histoire*, No 150.
- Συμεωνίδου, Χ., (1995), "Τυπικές και άτυπες μορφές κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα", στο Γ. Κυριόπουλος κ. άλ. (επιμ.), *Υγεία Κοινωνική Προστασία και Οικογένεια*, Αθήνα, Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών της Υγείας, σσ. 235-254.